

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ПО ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ НА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО

ЛЮБОМИР ПЕТРОВ СТОЯНОВ

ОСОБЕНОСТИ НА ПРОЦЕСУАЛНОТО ПРАВО

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертационен труд

за придобиване на образователната и научна степен „доктор”
Област на висшето образование 3. Социални стопански и правни науки;
Професионално направление 3.6 Право, „Теория на държавата и правото. Политически
и правни учения (Обща теория на правото);

Научен ръководител: проф. д-р Даниел Василев Вълчев.

София, 2023

СЪДЪРЖАНИЕ

I.	Обща характеристика на дисертационния труд.....	3
1.	Постановка на проблема. Актуалност и значимост на изследването.....	3
2.	Онтологична рамка на изследването.....	5
3.	Задача и методология на изследването	6
3.1	Задача.....	6
3.2	Методология.....	6
4.	Обект на изследване.....	8
5.	Структура на дисертационния труд.....	9
II.	Изложение на дисертационния труд.....	12
Глава първа. Процесуалното право като обект на изследване от Общата теория на правото.....		12
1.	Методологията на дисертационния труд.....	12
2.	Исторически произход и развитие на идеите.....	12
3.	Извеждане на работна хипотеза на понятието „процесуалноправна норма”.....	14
Глава втора. Процесуалното право в системата на юридическите процедури		15
1.	Деленето на правото на материално и процесуално не е без остатък.....	15
2.	Понятие за „юридическа процедура”. Процесуалното право в системата на юридическите процедури.....	19
3.	Процесуалното право в системата на юридическите процедури.....	22
Глава трета. Особенности на процесуалноправното явление		24
1.	Понятие за процесуалноправно явление.....	25
1.1	Санкцията като елемент от правното явление.....	25
1.2	За материалното и процесуалното в правото.....	26
2.	Особености на процесуалноправното явление.....	27
III.	Обобщение на основните приноси.....	30
IV.	Публикации по темата на дисертационния труд.....	31

I. Обща характеристика на дисертационния труд.

1. Постановка на проблема. Актуалност и значимост на изследването.

Терминът „*процесуално право*” е неизменна част от езика на юриста, независимо дали става въпрос за проблематика от теоретично или приложно естество. Процесуалното право се използва при класификацията на съставките от макроструктурата на правния ред, като част от терминологичната двойка материално/процесуално. Обемът на процесуалноправните отрасли трайно нараства. В законодателството ни все по-често се въвеждат и специални производства, извън процесуалните ни кодекси.

Въпреки широката употреба на термина, в теорията и практиката, проблемът за установяване на особеностите на процесуалното право не се радва на необходимото самостоятелно общотеоретичното внимание. Класическият подход, чрез който общата теория осмисля процесуалното право, притежава две отличителни черти. Първата е, че определянето на процесуалното право става, чрез отграничението му от материалното. Втората, че по проблема за особеностите на процесуалното право, Общата теория на правото почива предимно на обобщени знания от отрасловите процесуалноправни дисциплини.

Разграничението на процесуалното от материалното право се извършва като се прави опит, съдържанието им да се изясни пряко, чрез привнасяне на философски категории като „материя”, „същност”, „форма”. Така понятията за материално и процесуално право „унаследяват” високата степен на абстрактност, характерна за философските категории. Същевременно, тъй като термините „*материално*” и „*процесуално*” право са неизменна част от терминологичния апарат на редица автори, се създава впечатлението, че с двата термина се означават понятия, относно съдържанието на които науката отдавна е постигнала консенсус. В действителност, както е показано в дисертационния труд, високата степен на абстрактност на изказа, по-скоро затруднява да се установи, че понятията, които различните автори означават с тези термини, не са тъждествени. По този начин, особено за обучаемите, се създава илюзията за консенсус там, където изследователите, в действителност, заемат понякога и взаимоизключващи се възгледи.

Разбира се не отсъстват опити за преодоляване на високата степен на абстрактност при изясняването на понятието за процесуално право. Обикновено обаче, това става като се обобщават знания, достигнати от отрасловите процесуалноправни дисциплини. Извеждането на знания, по този начин, е характерно за ранните етапи от развитието на Общата теория на правото. Понастоящем, то е преодоляно по почти всички фундаментални за Общата теория на правото въпроси, защото макар и изключително полезни, отрасловите знания имат ограничен общотeorетичен потенциал. Това не е техен недостатък, а специфика, произтичаща от естеството на задачите, които отрасловите дисциплини си поставят. Те винаги се отнасят до конкретни подмножества от правни норми в рамките на правния ред, поради което предпоставят и по-ниската степен на генерализация на изводите.

Опитвайки се да си обясним причините за двете констатирани характеристики на традиционните възгледи по проблема, достигнахме до извода, че ако анализираме състоянието на съвременната правна наука, през понятийния апарат на Томас Кун, можем да приемем, че тя все още се намира в своя допарадигмален период. Той се характеризира с множество конкуриращи се помежду си школи и подшколи, всяка от които се основава на конкретна метафизична постановка и сочи като парадигмални наблюдения онази група явления, които съответната теория най-добре обяснява.¹ Според Кун, в този период има „...чести и сериозни спорове за правомерността на методи, проблеми и стандартни решения, макар че те служат по-скоро за разграничаване на школи, отколкото за постигане на съгласие”.² Разнообразието от схващания по редица основни въпроси, включително и този за разграничението между материалното и процесуалното право, според нас са сигурен индикатор, че правната общност се намира в своя допарадигмален период.

В дисертационния труд сме потърсили обяснение за трудностите при установяването на парадигма в правната теория. Според нас, те се дължат на нормативния характер на правото като обект на изследване. Науката, като познавателен способ, има своя генезис в опитите да се даде обяснение на явления от заобикалящия ни свят, които се подават на успешно описание чрез модела на причинно-следствените зависимости. Изместването на фокуса на научния интерес към явления с нормативна природа е сравнително ново обстоятелство. Особеностите на нормативните връзки

---

¹ Кун, Т. Структура на научните революции. С.: Изток-Запад, 2016, с. 30.

² Пак там, с. 72.

налагат специфична гледна точка и понятиен апарат за описание. Същевременно те ограничават възможността за употреба на методи, които традиционно се използват при описание на причинно-следствени връзки. В това, според нас, се корени и обяснението, защо определени социални процеси, като формирането и замените на парадигми, които вече са протекли в научни общности, имащи за обект на своите интереси явления с причинно-следствен характер, все още не са протекли сред представителите на правната теория, които са въздигнали в обект на изследване едно нормативно явление.

От общотеоретична гледна точка е неудовлетворително, както твърде абстрактното изразяване на признаците на понятията, така и опитите за конкретизация, ограничаващи се до обобщение на отраслово придобити знания. Това обуслови и насоката на изследователските ни усилия. Поставихме си за цел да потърсим и предложим такъв подход към проблема за особеностите на процесуалното право, който да осъществява абстрахирането от конкретиката на отделните процесуалноправни явления, не чрез абстрактен изказ, а чрез формулирането на детайлизирани твърдения относно общото между тях, като същевременно тези твърдения запазят надотраслов характер.

2. Онтологична рамка на изследването.

Детайлното изясняване на онтологичната рамка на изследването се налага поради това, че проблемът за особеностите на процесуалното право се разработва при отсъствието на установена парадигма в правната наука. Изясняването на онтологичните ни позиции осигурява на останалите изследователи в научната общност отправната точка, от която да проверят логическата състоятелност на по-нататъшните ни изводи.

Възприехме онтологичната рамка на моделно зависимия реализъм, така както е изяснен от Хокинг и Млодинов. Възгледът им е, че възприятията ни за обекта на изследване винаги са опосредствани от определен модел.³ Тази рамка изключително добре описва усложнената познавателна ситуация в правните теоретични изследвания, породена от особеностите на нормативните връзки, които изключват възможността за интерпретирането им в контекста на понятия като вярно/невярно.

---

³ Хокинг С., Млодинов Л., Великият дизайн, С.: ИК Бард ООД, 2012, с. 56.

3. Задача и методология на изследването.

3.1 Задача.

Задачата на дисертационния труд е да се определят онези нормативни особености, които са общи за всички процесуални явления и въз основа на тях да се доразвие понятието за „процесуално право“, което ще доизясни и мястото му в понятийния апарат на Общата теория на правото.

Интерес представляват *нормативните особености* на процесуалното право. Други, които следват от интерпретацията на процесуалното право като социологически, политически или например икономически феномен, не попадат в обхвата на настоящото изследване. Под „нормативни“ разбираме тези особености, които произтичат от нормативните връзки между елементите, изграждащи правото като явление. Интересуваме се да установим не всякакви нормативни особености на процесуалното право, а само тези, които са *общи за всички процесуалноправни явления*. Стремещт е, въз основа на изследването, да се добият общи правни знания, които да се интегрират в понятийния апарат на Общата теория на правото.

3.2 Методология.

Подобно на други изследователи,⁴ приемаме за аксиоматична даденост, че моделите ни за заобикалящата действителност могат да се отнасят до явления, обвързани по между си с причинно-следствени връзки или до явления, обвързани по между си с нормативни връзки. При изграждане на сложни модели, съчетаващи и от двете категории връзки между явленията, като методологично ограничително условие сме приели, че *логическата структура на сложните модели трябва да е такава, че принадлежността и характеристиките на приобщените елементи от съществуващата действителност, да са обусловени от елементите на дължимата действителност*, които сме възприели като част от модела.

По този начин е осигурена основа, за използване на юридическия метод като основен в дисертационния труд.

---

⁴Вж. напр. *Вълчев Д.* Лекции по Обща теория на правото, част 1. С.: Сиела, 2016, с. 25-26; *Гройсман С.* Право и власт. От неограничената държава до постмодерното върховенство на правата, С.: Сиела, 2020, с. 26-29.

За да се изследват юридически характеристики на процесуалното право е необходимо да се заеме вътрешна гледна точка спрямо обекта на изследване. Поради това, *като основен метод в изследването сме възприели юридическия*, защото той използва правната норма като основна обяснителна схема. Конкретната версия на метода, която прилагаме, условно наричаме „слаба”, защото ограничава две от аксиоматичните допускания, които са негови характерни белези. Това са отказът да се търсят основанията за валидност на правните норми извън правния ред и допускането, че валидността на една правна норма следва не от каузални, а от нормативни връзки. Ограниченията се свеждат до това, че за целите на изследването ще приемаме, че валидността на всяка правна норма, *за която съществува правна норма от по-високо йерархично ниво*, в рамките на един правен ред, следва да се търси само в рамките на правния ред и само като обусловена от нормативни, но не и от каузални връзки. Що се отнася до нормите, намиращи се на най-високото йерархично ниво в даден правен ред, *приемаме аксиоматичното допускане, че валидността им е даденост*.

Въвеждането на последното аксиоматично допускане е свързано с теоретико-интерпретативната рамка на изследването. Вътрешната гледна точка на юридическия метод ни поставя в позицията на относително изнесен наблюдател, който описва себе си в процеса на прилагане на нормата. Но възприемането на процесуалноправната норма, като основна обяснителна схема, предполага понятие за процесуалноправна норма. Затова методологията на дисертационния труд обезпечавя възможността за формулиране на „работно” понятие за процесуалноправна норма. Изходна позиция, при формиране на понятието, са наличните до момента в доктрината становища, а това изисква подходяща теоретико-интерпретативна рамка, в която те да бъдат съпоставени и систематизирани. Ролята на такава рамка, в дисертационния труд, изпълнява понятието на Венелин Ганев за правното явление. По въпроса за валидността на нормите, над които няма по-високо йерархично ниво в правния ред, Венелин Ганев приема, че трябва да се подхожда от различно гледище и с различен инструментариум, които не са непременно юридически⁵ Поради това, за да запазим логическата непротиворечивост на методологията на дисертационния труд, се наложи и споменатото аксиоматично допускане.

---

⁵ Вж. напр. **Ганев В.** Право и държавна принуда. – В: **Неновски Н. (съст.)** Венелин Ганев. Трудове по обща теория на правото. С.: Сиби, 1998, с.22. Както и **Ганев В.** Извори на положителното право. – В: **Неновски Н. (съст.)** Венелин Ганев. Трудове по обща теория на правото. С.: Сиби, 1998, с. 287.

За да изведем обаче работното си понятие за правна норма, посредством което да конструираме и изследваме процесуалноправното явление, както вече посочихме, ни е необходимо да наберем изходни данни, от които да направим първоначалните си изводи. Тези изходни данни включват изследване на произхода на класификацията материално-процесуално право, тезите на различните автори за деленето и т.н. Целта е да изследваме генезиса на идеята за процесуално право. Очевидно е, че става въпрос за историята на теоретичното осмисляне на една идея, развило се в променящи се социално-икономически условия. Следователно към тази проблематика трябва да се подходи с методи различни от юридическия. Тези методи предполагат и заемане на външна за правния ред гледна точка. Ето защо, в началото на изследването, в процеса на набиране на изходните данни по проблема, ние използваме *историческия, социологическия и философския методи*.

4. Обект на изследването.

Причината, поради която, в дисертационния труд, обектът на изследване е очертан след дефинирането на задачата и основната методология на изследването се корени във възприетата онтологична позиция на моделно зависимия реализъм. Както по-горе посочихме, тази концепция се свежда до идеята, че представата ни за реалността винаги бива опосредствана от някакъв модел за нея, който ние си изграждаме или възприемаме наготово. Ето защо, възприемайки вижданията, че самото конструиране на обекта на изследване не предхожда, а е значима част от научния познавателен процес,⁶ в дисертационния труд, по отношение на обекта на изследване, употребяваме термина „конструиране”, вместо „отграничаване”.

Поглеждайки през призмата на процесуалноправната норма, се очертават условията, които пораждаат предвидените в нормата правни последици, в какво се изразяват тези последици, до кого се отнасят, по повод на какви блага възникват и какво следва, в случай на тяхното неизпълнение. Т.е. конструираме процесуалноправното явление, като обект на нашето изследване. Конструирането на процесуалноправното явление започва в първата глава на дисертационния труд, с извеждането на работно понятие за процесуалноправна норма и приключва в самия край на глава втора, с приемането на окончателното понятие за процесуалноправна

---

⁶ *Кискинов В.* Правната система. Част I. Онтология и методология. С.: УИ „св. Климент Охридски”, 2006, с. 150-151.

норма, конституиращо елементите на процесуалноправното явление, чиито особености са предмет на третата глава.

5. Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е структуриран в три глави, съдържащи по няколко параграфа, които обособяват основните етапи от изследването. Всеки от параграфите е организиран в точки и подточки, които са тематично озаглавени и отграничават, отделните тези и подтези. По този начин осигуряваме възможност за по-прецизно препращане между отделните части от дисертационния труд, каквото правим многократно, за да избегнем повторения. Същевременно, на няколко места, най-често в началните точки на отделните параграфи, са разположени кратки абзаци, които имат за цел да улеснят читателя, при проследяването на общата логика на дисертационния труд, като в ретроспективен план излагат извършеното до съответния момент и наред с това, анонсират какво предстои в изследването.

Глава първа от дисертационния труд е посветена на процесуалното право като обект на изследване от Общата теория на правото. В § 1 представяме онтологичната рамка, задачата, обекта и методите на изследването, които изложихме по-подробно в предходните точки на настоящия автореферат. С § 2 от тази глава започваме да прилагаме описаната методология, като генерираме изходните данни, въз основа на които да изградим работното си понятие за процесуалноправна норма. Опитваме се да установим произхода на деленето на правото на материално и процесуално като теоретична конструкция. Параграфът продължава с преглед на основните становища за същността на деленето, които макар и изключително разнородни, позволяват да се направят някои обобщения. Може би най-същественото от тях е, че повечето автори провеждат разграничението на плоскостта на специфичните функции, които материалното и процесуалното право осъществяват в рамките на правния ред. В § 3 извеждаме работна дефиниция на понятието за процесуалноправна норма. Съобразявайки, изводите си от предходния параграф, приемаме, че в основата на работното ни понятие, трябва да поставим признак относно специфичните функции, които процесуалните норми осъществяват в рамките на правния ред. За целта интерпретираме деленето на нормите на материални и процесуални в контекста на деленето на нормите на първични и вторични, въведено от Харт, защото то също почива на функционален разграничителен критерий. Така

достигаме до работна дефиниция, според която процесуалноправните норми са вторични публичноправни норми с правопрiloжен характер. В хода на работа по дефиницията констатираме, че извън дефинираното множество на процесуалноправните норми остават норми, за които може да се приеме, че поради значителната си прилика с определените от нас като процесуални норми, също разкриват определена процедурна природа. Поради частноправния си характер обаче, те остават извън обема на работното ни понятие за процесуалноправна норма. Така достигаме до решението да проверим и при необходимост да предефинираме изведеното работно понятие.

На разрешаването на този проблем е посветена **Глава II от дисертационния труд**, озаглавена „Процесуалното право в системата на юридическите процедури“. В § 1 се насочваме към анализ на някои тези, които също приемат, че извън множеството на материалноправните норми съществува друго, което е значително по-широко и съдържа норми, които не съответстват на традиционното разбиране за процесуалноправна норма. Така приемаме да изведем общо понятие за процедурноправна норма, което да обхваща всички норми, разкриващи определена процедурна природа. Целта ни е, в контекста на това понятие, подобно на руския учен Протасов, да проведем видова класификация на юридическите процедури, за да установим, към кои от тях се отнася работното ни понятие за процесуалноправна норма. Извеждането на общото понятие за процедурноправна норма извършваме в § 2. В рамките на обема на новоизведеното понятие, в § 3 осъществяваме посочената класификация на юридическите процедури и съотнасяме към нея работното си понятие за процесуалноправна норма. Въз основа на направените изводи и след предефиниране на някои от признаците на работното ни понятие, извеждаме и признаците на окончателното ни понятие за процесуалноправна норма. Така полученото понятие всъщност окончателно конструира и процесуалноправното явление като обект на изследване.

Неговите особености са предмет на **Глава III от дисертационния труд**. В § 1, преди да преминем към същинския анализ на особеностите на процесуалноправното явление, обсъждаме два важни от методологическа гледна точка въпроса. Единият от тях се отнася до виждането ни, че според Венелин Ганев санкцията е съществен и необходим елемент на всяко правно явление и като такъв, на нейните особености, в процесуалноправното явление, трябва да се отдели самостоятелно внимание. Вторият

въпрос се отнася до споделяне на собствената ни гледна точка относно деленето на правото на материално и процесуално и значението на класификацията в настоящия ѝ вид за изясняването на особеностите на процесуалното право. В § 2 излагаме и доразвиваме, поотделно за всеки един от елементите му, изводите за особеностите на процесуалноправното явление, очертани в хода на работата.

II. Изложение на дисертационния труд.

Глава първа.

Процесуалното право като обект на изследване от Общата теория на правото.

В първата глава от дисертационния труд си поставяме задачите, да изясним методологията на изследването, да проследим развитието на теоретичното осмисляне на понятието за процесуално право и да изведем работно понятие за процесуалноправна норма.

1. Методологията на дисертационния труд.

Тя е представена в § 1. В него са обхванати, онтологичната и теоретико-интерпретативната рамка на изследването, задачата, методите и възгледите ни за обекта и неговото конструиране. Тъй като на тях вече, достатъчно детайлно, се спряхме в предходните точки на автореферата, тук няма да им отделяме допълнително внимание.

2. Исторически произход и развитие на идеите.

В § 2 от първата глава, проследяваме развитието на теоретичното осмисляне на понятието за процесуално право. Това е необходимо, за да осигурим изходните данни, въз основа на които да изведем работното си понятие за процесуалноправна норма. В хода на работата установяваме, че съществуват три основни тези, кога се е зародила теоретичната идея за деленето на правото на материално и процесуално. Най-рано утвърждаването на класификацията се приписва на юристи от континентална Европа от първата половина до средата на XIII-ти век. Втората теза свързва деленето с името на Уилям Блекстоун и неговото произведение „Коментари на законите на Англия”. Третата теза приема за автор на деленето Джереми Бентам, с открития след смъртта му ръкопис „Общо за законите”.

Становището, на което заставаме в дисертационния труд е, че понятията в правната наука, както във всяка друга научна сфера, рядко се появяват като резултат от целенасочена дейност на един единствен човек, имаща за задача именно тяхното формиране. Според нас, при оформянето си, повечето научни понятия преминават през интуитивен и рационален етап на своето развитие, като в тях обикновено вземат

участие множество лица. След като привеждаме аргументи, в този смисъл, приемаме, че ще гледаме на трите тези за произхода на дихотомията материално/процесуално не като на алтернативи, а като на етапи към теоретичното осмисляне на правото като съставено от два дяла – материално и процесуално. В този контекст, тезата за средновековен произход на класификацията може да бъде разглеждана като визираща част от интуитивното формиране на понятията. В последствие, при Блекстоун, дихотомията материално/процесуално може би отразява началните етапи на рационалното осмисляне и теоретизиране на тази идея. Само няколко години след това, при Бентам, се осъществява същинското научно осмисляне на идеята и превръщането ѝ в теоретичен модел за обяснение и моделиране на правния ред.

Привеждаме аргументи в подкрепа на изразеното от нас становище. Едни от тях почиват на изразявани по-рано в доктрината възгледи, че теоретичното осмисляне на понятието за процесуално право, предполага предварителното наличие на теоретично понятие за субективно право. Другите, са свързани с това, че когато една правно-теоретична идея се развие, в достатъчна степен, много вероятно е това да предизвика и определено пререструктуриране на правните системи. В конкретния случай, само около две десетилетия след работата на Бентам, през 1806г. е приет френският граждански процесуален кодекс.

В този параграф от дисертационния труд извършваме и систематизация на вижданията относно съотношението и деленето на правото на материално и процесуално. Класификацията, която предлагаме, на първо място поделя вижданията по въпроса въз основа на това, дали деленето на правото на материално и процесуално отразява някакви обективни характеристики на правния ред или има изцяло субективна същност и не отразява такива характеристики. Така поделяме възгледите на *положителни и отрицателни*. На следващо място, в рамките на възгледите за обективен характер на деленето, обособяваме равноценностни и неравноценностни виждания, в зависимост от това, дали авторите разглеждат отношението на тези два дяла на правото като отношение на субординация или на равноценност. Като крайна стъпка на систематизацията, в подмножеството на вижданията за обективен характер и съотношение на субординация между материалното и процесуалното право, обособяваме две подмножества – едното, отдаващо примат на материалното над процесуалното право и другото, отдаващо примат на процесуалното над материалното право. Като преобладаващи се очертават, обозначените от нас, като равноценностни

възгледи, според които отношенията между материалното и процесуалното право не са на субординация, а по-скоро на взаимно допълване.

3. Извеждане на работна хипотеза на понятието „процесуалноправна норма”.

Изхождайки от тези заключения, в последния § 3 на първата глава, извеждаме работно понятие за процесуално-правна норма.

От историята на деленето и анализа на различните автори правим извод, че в основата на понятието следва да бъде въведен признак относно специфичните функции, които процесуалните норми осъществяват в рамките на правния ред. За целта интерпретираме деленето на нормите на материални и процесуални в контекста на широко признатото делене на нормите на първични и вторични, въведено от Харт, защото то също в основата си използва функционален критерий за делене. Като подготовка, подлагаме на обстоен анализ теорията на Харт за правото като единство на първични и вторични правила. В хода на разсъжденията доразвиваме общоприетото разбиране на класификацията, че в системата от правни норми съществуват две подмножества от норми, които са на различни нива и респективно изпълняват различни функции. Привеждаме аргументи, че в същност, първичните и вторичните норми се намират в отношения на система към метасистема. По този начин, съпоставяйки характеристиките на първичните и вторичните правни норми с характеристиките, които различните автори приписват на процесуалните норми, достигаме до извода, че *процесуалните норми са част от множеството на вторичните*. Въз основа на това извеждаме работна дефиниция за процесуалноправна норма, според която:

- *процесуалноправните норми са вторични публичноправни норми с правоприложен характер.*

В процеса на извеждане на дефиницията, правим важното за дисертационния труд заключение, за което вече споменахме, а именно, че извън дефинираното множество на процесуалноправните норми остават норми, които притежават изключително нехомогенни характеристики. Подвеждането на всички тях под общ знаменател е крайно незадоволително от гледна точка на изследователската задача, която сме си поставили. Особено като се има предвид, че сред тези норми има и такива, за които, поради значителната им прилика с определените от нас като процесуални норми, може да се приеме, че също разкриват определена процедурна природа. Поради

частноправния си характер обаче, те остават извън обема на работното ни понятие за процесуалноправна норма. Така достигахме до необходимостта да проверим и при необходимост да предефинираме, изведеното работно понятие. На разрешаването на този проблем е посветена *глава втора* от нашето изследване.

Глава втора.

Процесуалното право в системата на юридическите процедури.

Предходната глава завършва с извода, че извън работната ни дефиниция за процесуалноправна норма остават други норми, които също разкриват известен процедурен характер. Ето защо, във втората глава от дисертационния труд, насочваме усилията си към изясняване същността на споменатите норми с процедурен характер, проверка на работното и приемане на окончателно понятие за процесуалноправна норма.

1. Деленето на правото на материално и процесуално не е без остатък.

Констатация, че извън работната ни дефиниция за процесуалноправна норма остават други норми, които също разкриват известен процедурен характер, а някои от тях дори се числят към сферата на частното право, ни насочва към търсене на различни гледни точки за изясняване на същността на тези норми. Поставяме си въпроса, ако една норма е частноправна, означава ли непременно това, че *тя е и норма на материалното право?*

В опит да дадем отговор, обръщаме вниманието си към езика на съдебната практика. Анализирайки някои решения, които се отнасят до приложението на нормите, уреждащи дейността на общото събрание на акционерното дружество по Търговския закон, правим извод, че съставите намират за уместно, по отношение на визираните от тях норми, да „привнесат” в сферата на частното право, част от терминологичния апарат, употребяван по отношение на материята в процесуалноправните отрасли. Същевременно, нищо в цитираната съдебна практика не дава основание да се твърди, че според съда нормите, отнасящи се до дейността на общото събрание на акционерното дружество, всъщност се числят към някой от процесуалноправните ни отрасли независимо, че са отразени в източник на частното право. Възприемаме анализираната практика като индикатор, че поделянето на нормите

на обективното право на материални и процесуални не е изчерпателно. Вероятно в този случай „нюхът“ на практика преминава отвъд пределите на систематизацията, изразена чрез източниците на правото, посочвайки едно подмножество от норми, за което преобладаващото разбиране за деленето на правото на материално и процесуално, не предлага достатъчно детайлизирано обяснение. Това ни отвежда до допускането, че извън множеството на процесуалните норми, наред с материалните, съществуват и други норми, които разкриват известни прилики с процесуалните. Същите норми обаче, разкриват и съществени различия от класическото разбиране за процесуална норма, най-вече поради частноправния си характер. Въз основа на това си поставяме за задача да задълбочим разбирането си за *характеристиките на тези норми, след което да извършим нова оценка, а при необходимост и да прецизираме работното понятие за процесуалноправна норма и едва тогава да се премине към конструирането на процесуалноправното явление.*

За да изясним ситуацията, насочваме вниманието си към руската теория, където съществува богата традиция в общотеоретичните изследвания на процесуалното право. Тя води началото си от края на XIX-ти и самото начало на XX-ти век. В първоначалните етапи от развитието си, тези изследвания представляват опит да се открият общите принципи за различните процесуалноправни отрасли. Около началото на втората половина на XX-ти век, идеята еволюира в посока на това всички норми, които разкриват някаква процедурна същност, да се подведат под едно множество и така се достига до понятието за „процесуално право в широк смисъл“. През годините, широкото разбиране за процесуално право е подложено на критика, свързана най-вече с изключителното разнообразие от норми, които попадат в обема на понятието. За да се преодолее критиката, възникват систематични опити да се изработи родово понятие за всички норми, които разкриват процедурен характер, в чиито рамки да се обособяват видови понятия, помагащи да се държи сметка за различните специфики на нормите. Един от тези опити, този на Протасов, се доразвива в идеята, че в рамките на Общата теория на правото може да се обособи направление – Общоправна процесуална теория. Така, в дисертационния труд обособяваме три основни направления в развитието на идеята за задълбочен общотеоретичен анализ на процесуалното право в Русия – идеята за съдебно право, идеята за процесуално право в широк смисъл и идеята на Протасов за обособяването на Общоправна процесуална теория като самостоятелно направление в Общата теория на правото.

Идеята за обособяването на Съдебно право, като самостоятелна научна дисциплина, занимаваща се с общото между всички процесуални отрасли, се достига по пътя на сравнително-правния анализ⁷ между гражданския, наказателния и административния процес. Основната идея е, че процесуалното право винаги е свързано с дейността на съда. Представители на това направление достигат и по-далеч, приемайки Съдебното право, не само като теоретично направление, но и като комплексен правен отрасъл.

Идеята за процесуално право в широк смисъл възниква като алтернатива на тази за Съдебно право. Стремещт е да се достигне до общопроеесуални обобщения, които да включват в своя обект и цялото разнообразие от производства, развиващи се пред държавен орган, различен от съда. По този начин в теорията започва да се говори за процесуално право в широк и в тесен смисъл на думата. В тесен смисъл – производствата, които се развиват пред съд, в широк – всички производства, протичащи пред държавен орган. Така според представителите на това направление, към понятието юридически процес следва да се отнесат не само традиционните процесуално-правни норми на юрисдикционната деятелност, но и юридическите процедури, използвани във всички други области на правоприлагането, а също така и на правотворчеството.⁸ Основните критики, които търпи широкото понятие за процес са две. Според едната, широкото разбиране за юридическия процес води до това, че понятието губи своята определеност. Другата критика отправя Протасов, който обръща внимание, че наред с внасянето на значителна неопределеност, чрез разширяването на понятието за процесуално право по посока на извънсъдебни производства, едновременно се извършва и неоснователно стесняване границите на това понятие, като извън него се оставят процедурните норми и отношения, които не са свързани с правоприлагането.⁹

Идеята на Протасов за обособяването на Общоправна процесуална теория като самостоятелно направление в Общата теория на правото, не почива върху пълно отрицание на идеята за широко понятие за процес. Точно обратното, тя представлява алтернативен подход, който всъщност още повече разширява обхвата на нормите, които попадат в обекта на неговия интерес. В основата стои идеята му, че

---

⁷ В т. см. Солдатов О. Е. Юридическия процес как категория общей теории права. – Известия Алтайского государственного университета, 2014, с. 154.

⁸ Пак там, с. 154-155.

⁹ *Протасов В.Н.* Основы общеправовой процессуальной теории. М.: Юрид. лит., 1991, с. 50.

всяка общоправна процесуална теория трябва да дефинира теоретични положения, които се отнасят до всички процесуални явления и да предлага критерий за разграничение на материалното от процесуалното в правната система.¹⁰ Той изяснява понятието процесуално право, поставяйки го в контекста на едно по-широко по обем понятие – това за юридическа процедура. Процедурите, които попадат в обема на това понятие, той поделва на правореализиращи и правотворчески.¹¹ Като следваща стъпка, Протасов поделва правореализиращите юридически процедури на материални и процесуални, в зависимост от характера на правоотношението, което се реализира чрез тях. В основата на материалните процедури авторът поставя регулативните правоотношения, а в основата на процесуалните – материалните охранителни правоотношения.¹² Така Протасов прави извод, че отграничението на материалното от процесуалното в правото, трябва да се проведе вътре, в множеството на юридическите процедури, между тези, чрез които се реализират регулативни отношения и тези, чрез които се реализират охранителни отношения.¹³ На свой ред, по отношение на материалните юридически процедури, чрез които се реализират регулативните правоотношения, той прави още едно вътревидово обособяване, в зависимост от връзката на тези процедури с правоприлагането. След употребата на критерия, материалните юридически процедури се обособяват на такива, които не са свързани с правоприлагането и такива, които имат връзка с него. Свързаните с правоприлагането пък, се характеризират с участието в тях на лице, което упражнява държавновластническа компетентност. Тези, които не са свързани с правоприлагането, според него, са характерни за гражданскоправното регулиране, като например редът за сключване на договори.¹⁴ Протасов успешно показва, че в сферата на частното право, наред с материалните, също могат да бъдат открити явления, които поради своята процедурна природа разкриват известни прилики с процесуалните. Същевременно, тези явления разкриват и съществени различия от класическото разбиране за процесуални, най-вече поради частноправния си характер. По този начин, сравнено с понятията за процесуалното право в широк и в тесен смисъл на думата, Протасов предлага един значително по-систематизиран и обширен по обхват понятиен апарат.

---

¹⁰ Пак там, с. 4.

¹¹ Пак там, с. 29-31.

¹² **Протасов В. Н.** Основы общеправовой..., с. 31.

¹³ В .т. см., Пак там, с. 36.

¹⁴ Пак там, с. 32-33.

Изводът на руския автор за частноправния характер на някои от явленията с процедурна природа се потвърждава от анализа на съдебната практика, който извършваме в същия параграф, свързан с реализирането на дисциплинарна отговорност по действащия у нас КТ.

Потвърждението на допускането ни, че множеството на явленията, които разкриват определен процедурен характер надхвърля сферата на публичното право и се разпростира и в тази на частното, предопределя и следващите стъпки в дисертационния труд. За да преценим, дали признакът „публичноправен характер” на работното ни понятие за процесуална норма, следва да бъде запазен, възприемаме, подобно на Протасов, да изведем родово понятие, което да обхваща всички правни норми, които разкриват определена процедурна природа и в неговите рамки да дефинираме видови понятия. Задачата е, в получената система от понятия, да интерпретираме работното си понятие за процесуална норма, за да си отговорим на въпроса, нуждае ли се то от предефиниране или конкретизиране, или е годно и в този вид да ни послужи при конструиране на процесуалноправното явление.

2. Понятие за „юридическа процедура”. Процесуалното право в системата на юридическите процедури.

Вторият параграф от тази глава на дисертационния труд се занимава с извеждането на родово понятие за юридическа процедура.

Параграфът започва с предварителни бележки от методологическо естество. Те се налагат, защото установяването на родово понятие за процедурна норма е позиция, която възприемаме от методологията на Протасов. Затова е необходимо и полезно, предварително да обсъдим, какво от неговата работа като цяло можем да възприемем, без да създаваме логически противоречия в методологията на дисертационния труд.

Констатираме се някои проблемни моменти в двете класификации на правоотношенията, които Протасов използва, систематизирайки юридическите процедури. Групирането на правоотношенията, в зависимост дали генезисът им е извън или вътре в правния механизъм, се характеризира с висока неопределеност, произтичаща от степента на абстракция, на която критерият се извежда. Наред с това, деленето изисква външна за правото гледна точка, несъвместима с избора от нас, като основен, юридически метод. Другата класификацията, разделяща

правоотношенията на регулативни и охранителни, макар и да се прави въз основа на вътрешна за правото гледна точка (използва класификацията на нормите на регулативни и охранителни), остава с незадоволително изяснени основни положения. Едната теза е, че това е класификация, която почива върху функционалните особености на нормите, които поражда двата типа правоотношения. Другата е, че класификацията отразява особености в юридическата техника при сформирание на езиковия израз на правните разпоредби, обективиращи нормите. В хода на анализа показваме, че която и от двете тези да възприемем, няма да можем пълноценно да съгласуваме класификацията с деленето на нормите на първични и вторични, въз основа на което изведохме работното ни понятие за процесуалните норми – вторични публичноправни, с правоприложен характер.

Така достигаме до извода, че за да установим родово понятие, което да обхваща всички норми, разкриващи процедурна природа и в неговите рамки да интерпретираме процесуалноправните норми, е необходимо *да заемем вътрешна за правото, гледна точка при дефинирането на критерий за видово класифициране на юридическите процедури. Това на свой ред изисква да не използваме класификацията на правоотношенията в зависимост от това, дали те имат своя генезис извън или вътре в правния механизъм, защото тя се извършва от външна за правото гледна точка.* Също така е необходимо да *дефинираме критерий за систематизация на юридическите процедури, който да не почива и върху другата класификация на Протасов, а именно деленето на правоотношенията на регулаторни и охранителни. Причината е, че тя не притежава необходимата за целта степен на определеност.*

Друга причина да потърсим алтернатива на избора от Протасов подход, е свързана с юридическия метод, възприет от нас като основен. От гледна точка на този метод, правоотношението е производно на правната норма. Поради обусловеността на тези характеристики от спецификите на правните норми и с оглед на юридическия метод, предпочитаме в основата на класификацията да поставим именно определени особености на правните норми. Ето защо:

- *при извеждането на родово понятие, обхващащо всички норми, които разкриват процедурна природа и при последващото класифициране на юридическите процедури и интерпретирането на работното ни понятие за процесуална норма като вид процедурна, се придържаме към изводите, които*

направихме, интерпретирайки процесуалното право в контекста на деленето на нормите на първични и вторични;

- *провеждаме вътрешвидовото отграничение на процесуалните от останалите правни норми, като използваме критерий, основаващ се на формите на реализиране на правото, защото самите те се отграничават една от друга въз основа на специфики на нормите, които се реализират чрез тях.*¹⁵

Като първа същинска стъпка към извеждането на родово понятие за процедурна норма, извършваме подбор на изходните данни, от които достигаем до интересуващото ни понятие. Като такива ни служат две от съществуващите в доктрината понятия – понятието на Протасов за „юридическа процедура” и понятието за „производство” на Живко Сталев. Съпоставяйки двете понятия, разглеждаме и въпроса кое от тях обхваща в своето съдържание фактическия състав по сключването на един договор. В това отношение се откроява една съществена разлика между производството и юридическата процедура. Според Протасов, юридическата процедура обхваща в своето съдържание фактическия състав по сключването на един договор. Той дава реда за сключване на договори като пример за материални юридически процедури, несвързани с правоприлагането.¹⁶ Живко Сталев от своя страна приема, че макар и да се отнася към сложните, последователно осъществяващи се фактически състави, сключването на един договор не попада в обема на понятието за производство.¹⁷

Съгласни сме с тезата, че сключването на договор не е динамичен фактически състав, но не споделяме всички аргументи, които Живко Сталев привежда в нейна подкрепа. Фактическият състав по сключване на един договор притежава много повече от признаците за производство, отколкото българският процесуалист приема. Подробното аргументиране на близостта на фактическия състав по сключването на договор до природата на динамичните фактически състави, позволява да се направи извод, че *формирането на родово понятие, което да обхваща всички норми, които притежават процедурен характер изисква дефинирането на по-детайлно вътрешвидово делене, в рамките на множеството на сложните, последователно осъществяващи се фактически състави.*

¹⁵ Вж. Глава втора, § 3, т. 2.1 от дисертационния труд.

¹⁶ Вж. **Цит съч.** Основы общеправовой..., с. 32.

¹⁷ **Сталев Ж.** Производството като динамичен фактически състав. – В: Годишник на СУ „Св. Климент Охридски”, ЮФ, т. LVI, 1965.

Ето защо, като следваща стъпка към извеждането на признаците на родовото понятие за процедурноправна норма, съотнасяме признаците на понятието за производството като динамичен фактически състав към фактическия състав по сключване на договор, който също разкрива определена процедурна природа. Изборът на този фактически състав е определен от изключително малкото на брой действия, които изграждат минимално необходимото му съдържание. Това създава гаранция, че признаците на понятието за динамичен фактически състав, които се проявяват и във фактическия състав по сключване на договор, ще очертаят минимално необходимото съдържание от признаци на родовото понятие за процедурноправна норма. Ако изберем фактически състав с повече на брой действия, съществува по-голям риск в родовото ни понятие да попаднат признаци, които в същност характеризират не родови, а видови белези на даден вид процедурноправни норми. По този начин, в резултат на съпоставката, достигаме до извода, че *в рамките на множеството на последователно осъществяващите се фактически състави, може да се обособи подмножество, дефиниращо се чрез признаците: последователно осъществяващи се, правно обезпечени, многолични фактически състави, които пораждаат три групи правни последици, разкриват вътрешна за съставите правна релевантност на включените в тях юридически действия, притежават качеството висящност и възможности да бъдат обособявани във фази или стадии, както и да бъдат прекъсвани.* Наричаме фактическите състави, които притежават тези признаци, „*процедурни фактически състави*”. Въз основа на това извеждаме и родово понятие за процедурна норма, според което:

- *процедурна е тази правна норма, която принадлежи към система от норми, в хипотезите на които се съдържат юридически факти, образуващи в своето единство процедурен фактически състав.*¹⁸

3. Процесуалното право в системата на юридическите процедури

Последният, § 3 от втората глава на дисертационния труд се занимава с извеждането на класификация на видовете юридически процедури, съотнасянето към нея на работното ни понятие за процесуалноправна норма и приемане на окончателно понятие за целите на дисертационния труд.

---

¹⁸ Вж. Глава втора, § 2, т. 3 от дисертационния труд.

Изведеното понятие за процедурна норма отграничава процедурните от останалите правни явления. Като следваща стъпка проверяваме адекватността на работното понятие за процесуалноправна норма, като в рамките на процедурноправните явления, предлагаме вътревидово класифициране и интерпретираме работното ни понятие за процесуалноправна норма, в контекста на видовете юридически процедури.

Провеждаме вътревидовото отграничение на юридическите процедури в зависимост от насочеността на процедурноправната норма, към някоя от формите за реализиране на правото. Изборът ни е определен най-вече от това, че държейки сметка, чрез коя форма на реализиране на правото се осъществява определена процедурноправна норма, може да се осъществи систематизация на юридическите процедури, която е изцяло изводима чрез юридическия метод.

Ето защо, преди да извършим самата систематизация, представяме виждането си за формите на реализиране на правото. Тезата ни е, че осъществяването на правото се извършва чрез три преки (спазване, изпълнение, използване) и две непреки (правоприлагане и създаване на правни норми, което не съставлява държавновластническа дейност) форми. Виждането ни почива върху възгледа на Келзен, че между общите и индивидуални правила за поведение в един правен ред не съществува принципна разлика и че с изключение на създаването на основната норма и нормите, които могат да бъдат пряко реализирани, осъществяването на всички останали правни норми, е едновременно и правоприлагане и правосъздаване.

В контекста на възприетото разбиране за формите на реализиране на правото, всички юридически процедури се реализират чрез непреките форми на осъществяване на правото. На най-високо равнище на абстракция, поделяме юридическите процедури на правоприлагащи и юридически процедури извън правоприлагането, в зависимост от това, дали регулират създаването на правни норми като държавновластническа дейност или регулират онова създаване на правни норми, което не съставлява такава дейност. Като следваща стъпка, в зависимост от характера на правилото за поведение, разделяме правоприлагащите юридически процедури на *такива, чрез които се издават общи правни норми* и *такива, чрез които се издават индивидуални правни норми*. Правоприлагащите юридически процедури, които установяват индивидуални правни норми, от своя страна се разделят на *правораздавателни* и *неправораздавателни*. На

последно място, *като се държи сметка*, дали тяхното осъществяване се развива пред съда или не, правораздавателните процедури се разделят на *съдебни* и *несъдебни*.

Използваме така изведената класификация, за да съотнесем към нея работното понятие за процесуалноправна норма. Така достигаме до извода, че:

- *процесуалното право, това са правоприложните юридически процедури.*

Като последната стъпка в тази глава, извеждаме окончателното понятие за процесуалноправна норма, за целите на дисертационния труд. Подвеждането на процесуалното право под определен вид юридически процедури, позволява да използваме признаците им, за да прецизираме работното си понятие за процесуалноправна норма. По този начин достигаме и до окончателното понятие за процесуалноправна норма, според което:

- *процесуалноправната е вид процедурна, публичноправна норма, която принадлежи към система от норми, в чиито хипотези се съдържат юридически факти, които в своето единство образуват динамичен фактически състав.*

Това е окончателното понятие за правна норма, което конструира процесуалноправното явление, като обект на изследване от дисертационния труд.

Глава трета.

Особености на процесуалноправното явление.

В тази глава от дисертационния труд изясняваме особеностите на отделните елементи на процесуалноправното явление, обособено въз основа на понятието за процесуалноправна норма, което възприемаме. Като предварителни въпроси, в тази част от дисертационния труд, излагаме възгледа ни за санкцията като самостоятелен и необходим елемент на правното явление и методологическата ни гледна точка към въпроса за съотношението между материалното и процесуалното в правото.

1. Понятие за процесуалноправно явление.

1.1 Санкцията като елемент от правното явление.

Виждането ни за съществените и необходими елементи на правното явление е, че това са юридическият факт, правните последици, правните субекти, обектът на правото, правната норма и *санкцията*. По отношение на първите пет от посочените, в доктрината, е налице консенсус. Не така обаче стоят нещата със *санкцията*. Някои автори я разглеждат като несамостоятелен елемент, принадлежащ към някой от първите пет, които посочихме. Именно поради това е необходимо подробно да се аргументираме, защо считаме *санкцията* за самостоятелен, съществен и необходим елемент на правното явление.

Възможност за различни интерпретации поражда обстоятелството, че на различни места в своето творчество, Венелин Ганев говори по различен начин за *санкцията*. На едни места, той говори за санкционни правни последици. На други, за санкционни субективни права, а на трети, за санкционни правни норми. Според нас всеки от различните контексти, в които авторът употребява термина „*санкция*”, описва отделни аспекти на понятието, което теоретикът ни е възприел. Логическата непротиворечивост на представата за мястото на *санкцията*, като елемент от правното явление, се изяснява, когато се вземе предвид, че според Венелин Ганев „непредаването напр., на купения предмет не е конститутивният социологически елемент на правното явление продажба, а социологична и правна предпоставка за дирене на вреди и загуби, социологични елементи на нова групи правни явления, на неправомерни и *санкционни правни явления*”.¹⁹ Ако *санкцията* се възприеме като правно явление става напълно ясно, защо авторът я определя, веднъж като правна последица, веднъж като субективно право и веднъж като елемент от съдържанието на правна норма, чиято диспозиция има санкционен характер, поради което и нормата се определя като санкционна.

Във връзка с предложената интерпретация обсъждаме и въпроса, дали интерпретирането на *санкцията* като санкционно правно явление не води до противоречие с тезата на автора, че всички правни явления съдържат *санкцията* като свой съществен и необходим елемент. Даваме отрицателен отговор на този въпрос, като предлагаме санкционното правно явление да се разглежда, не като самостоятелно явление, а като *рекурсивен елемент* на друго правно явление, на това, чието нормално

---

¹⁹ **Ганев В.** Учебник по Обща теория на правото. Част първа. Второ допълнено издание. С.: 7М График, 1990, с. 19. Курсивът в цитата е мой (бел. ав.).

реализиране обезпечава. Рекурсивен е този елемент от една система, чиято структура представлява умален модел на структурата на цялата система.²⁰ От тази гледна точка, санкцията като елемент от правното явление, на свой ред, представлява правно явление, което е функционално подчинено на правното явление, от което е част. За улеснение на изложението, правното явление, към чиито елементи се числи дадено санкционно правно явление, *наричаме основно правно явление*. Рекурсивността има пряко отношение към изясняването на някои от особеностите на юридическия факт като елемент от процесуалноправното явление.

1.2 За материалното и процесуалното в правото.

Като предварителен въпрос обсъждаме и мегодологичната гледна точка, която заемаме, по въпроса за съотношението между материалното и процесуалното в правото. Накратко, позицията ни е, че задълбочената представа за процесуално право, която работата по дисертационния труд предлага, не означава автоматично задълбочаване и на познанието ни за материалното право. Обосноваваме виждането си със съвкупното проявление на две обстоятелства. Едното е установеното наличие на юридически процедури извън процесуалното право. Другото е високата степен на неопределеност на понятието материално право. Двете заедно не ни позволяват да приемем, че материалното право обхваща всички явления извън процесуалните, за да може на това основание, дефинирайки кои явления са процесуални, да правим изводи и за това кои се материални. Друго съображение, което привеждаме е това, че традиционно придаваните значения на термините материално и процесуално, в голяма степен представляват опит, в правно-теоретичен контекст, да се привнесат философски категории като „материя”, „същност”, „форма” и чрез тях пряко да се извършват разграничения между множества от норми.

Изводът ни е, че *на този етап можем единствено да приемем, че правните явления, които се намират извън множеството на процесуалноправните, могат да бъдат окачествени като непроцесуални, защото не притежават всички признаци на понятието за процесуалноправно явление*. Въпросът, дали всички те са материални, според нас, изисква предварителното извеждане на понятие за материално право и то с методология, аналогична на конструираната за целите на настоящия дисертационен

---

²⁰Подробно за понятието „рекурсивност” вж. *Хофстатър Д.* Гьодел, Ешер, Бах. Една гирлянда към безкрайността. С.: Изток-Запад, 2011, с. 235-267.

труд. Едва тогава би могло да се предложи научно обосновано твърдение, относно съотношението между материалното и процесуалното, от чисто юридическа гледна точка.

2. Особенности на процесуалноправното явление

Останалата част от дисертационния труд посветихме на някои от особеностите на елементите от процесуалноправното явление.

Така по отношение на **юридическите факти**, като особености изтъкнахме, че:

- *хипотезите на процесуалноправните норми функционират като динамични фактически състави, поради което*
- *проявяват и свойството рекурсивност;*
- *законовите процесуални презумпции и фикции могат да се подразделят в зависимост от това коя от трите групи правни последици, характерни за всеки динамичен фактически състав пораждат;*
- *законовите презумпции и фикции, които са свързани с първоначалните или с междинните правни последици на производството, не могат, наред с тях, пряко да пораждат и последици извън фактическия състав;*
- *законовите презумпции и фикции, които са свързани с последиците на крайния акт могат, наред с тях, да пораждат и други, външни за производството, правни последици.*

Практическото значение на последните три извода се изразява в това, че *то може да служи като помощно средство при тълкуването на процесуалноправните норми, които съдържат презумпции и фикции.*

Поради факта, че произтичат от реализацията на динамични фактически състави, **процесуалноправните последици** са такива, които поставят начало на състава, междинни и последици на крайния акт. Като приносен момент, отчитаме особеностите на междинните правни последици, които изведохме, а именно, че:

- *всички субективни права, включени като междинна правна последица в даден фактически състав, са от категорията на относителните, поради което*

- *междинните процесуалноправни последици не могат да се реализират чрез правна връзка.*

По този начин, традиционното разглеждане на процеса като правоотношение, получава още едно теоретично основание.

Сред особеностите на **процесуалноправната санкция** изведохме:

- *нейния рекурсивен характер;*
- *неизбежното участие на лице, което упражнява държавновластническа дейност, като санкциониращ субект;*
- *процесуална санкция могат да понесат и субектите, които са външни за основното процесуалноправно явление;*
- *ограниченото, до рамките на производството, предназначение на юридическата санкция рефлектира и върху видовото разнообразие на санкциите, което е значително стеснено;*
- *Обектът на защита на процесуалноправната санкция е самото основно процесуалноправно явление, от което процесуалната санкцията е част.*

Сред особеностите на **процесуалноправните субекти** са:

- *това, че поне един от субектите е лице, което упражнява държавновластническа дейност;*
- *фигурата на особения представител, която не е позната извън процеса.*

Особеност установихме и по отношение на **обекта на процесуалноправното явление**:

- *благо, по повод на което се развива е извънпроцесуалното отношение или отношения, по повод на което/които самото процесуалноправно явление се осъществява;*

Обсъдихме и тезата на Протасов, според която особеност на процесуалното право е че, един и същи процес се използва при нарушение на регулативни норми и отношения от различни отрасли. Мнението ни е, че това не може да бъде изтъкнато като особеност, защото основателността на твърдението зависи от равнището на абстракция при интерпретирането му и от законодателния подход при изграждане на правната уредба.

Последната точка от изложението на дисертационния труд отделихме за **процесуалноправната норма**. Като нейни особености отбелязахме, че:

- „процесуалността” не е изцяло вътрешноприсъщо качество на нормите, а възниква като съчетание от специфики на нормата и външни за нея фактори, какъвто е специфичният ѝ начин на организиране в подсистема с други норми;
- процесуалноправните норми притежават метасистемен характер по отношение на първичните правни норми;
- новите процесуални норми имат обратно действие *stricto sensu* и представляват изключение от принципа за забрана на ретроактивен ефект;

Разбира се, нямаме претенцията, че посочването на особеностите е изчерпателно, но смятаме, че в своето съчетание, то е напълно достатъчно, за да предложи общотeorетично разграничение на процесуалните от всички останали правни явления, което удовлетворява поставената пред дисертационния труд задача.

III. Обобщение на основните приноси.

1. Дисертационният труд разглежда проблема за особеностите на процесуалното право от изцяло общотеоретична гледна точка.
2. Методологията на дисертационния труд предлага изцяло юридическа гледна точка, с което се преодолява необходимостта от изясняване на особеностите на процесуалното право, чрез пряко позоваване на философски категории.
3. Методологията на дисертационния труд позволява да бъде прилагана и към други общотеоретични проблеми.
4. Дисертационният труд предлага понятиен апарат, който поради изводимостта си чрез юридически метод, може лесно да бъде интегриран в системата от понятия на Общата теория на правото. Такива са предложените *понятия за процедурен фактически състав, процедурна норма и за процесуална норма*.
5. Идентифицират се редица особености на отделните елементи на процесуалноправното явление.
6. Правят се конкретни методологически изводи, които могат да послужат при бъдещо изследване на особеностите на материалното право и отношението между материалното и процесуалното в правото.
7. Приносен момент е и аргументацията, която излагаме в подкрепа на това, че в теоретико-интерпретативната рамка на правното явление, може логически непротиворечиво да се борави и с понятието за индивидуална правна норма, както е дефинирано от Келзен.
8. Новост е и предложената систематизация на вижданията за съотношението и деленето на правото на материално и процесуално.

IV. Публикации по темата на дисертационния труд.

1. Доклад на тема „Санкцията като елемент от правното явление на проф.Венелин Ганев”, сб. доклади „Санкциите в правото”, София, 2019, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, стр.164-176;
2. Резюме на изказване на тема „Значение процесуалното право для механизма правового регулирования в современных правовых системах“, поместено в научно съобщение на Короткова Н.В. „*QuoVadis, Justitia? Развитие правовых систем с позиции юридических факультетов*“, Журнал Государство и право, 2019, № 9, стр. 166;
3. Доклад на тема „Процесуално право и юридическа процедура”, сборник доклади „Право и граници“, София, 2018, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, стр.128-136;
4. Доклад на тема „Отграничение на процесуалното от материалното право чрез анализ на предназначението им в процеса на правно регулиране”, сб. с доклади „Актуални проблеми на правното регулиране на бизнеса”, София, 2019, Издателски комплекс – УНСС, стр.321-331
5. Доклад на тема „Процесуалните норми в контекста на класификацията на нормите на първични и вторични”, сб. Научни четения на тема „Правни норми и правни принципи“, София, 2017, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, стр.521-532;